

Листи Панаса Мирного до М. Коцюбинського.

М. Коцюбинський і Панас Мирний—дві видатні фігури в історії розвитку української прози, що стояли свого часу на чолі літератури: П. Мирний—реалістичного письменства останньої доби його розцвіту, Коцюбинський—на початку часів, коли запановує імпресіоністичний реалізм. „Отці и дети“ українського реалізму зустрілися на переломі XIX і XX віку в літературі.

Коли питання про початок так званого модернізму є може найпекучіше питання сьогоднішнього літературного життя, то висвітлення взаємовідношення між старими й новими молодими письменниками набирає особливого значіння. Бажаючи доповнити картину взаємовідношень між Панасом Мирним та М. Коцюбинським, яка почасти вже розкрита в листах Панаса Мирного до Коцюбинського, опублікованих в „Червонім Шляху“ 1923 р. № 9, подаємо тут листи Коцюбинського до Панаса Мирного, що зберігаються в архіві музею ім. В. В. Тарновського в Чернігові.

Переписка між Панасом Мирним та Коцюбинським не тривала довго і перервувалась задовго до кінця літературного шляху обох письменників.

Почавшись випадково з листа Панаса Мирного, який відчув в таланті Коцюбинського нову силу, що йде вже на зміну старої літератури, вона потрохи підтримувалась протягом 5-6 років і скоро зовсім припинилась, бо порвався внутрішній духовний зв'язок між письменниками.

Почавши свій літературний шлях з рішучого наслідування ветеранам старої школи, Коцюбинський знаходить нові шляхи дальнішого розвитку і зближається з молодими письменниками України і особливо Галичини, зв'язок з якими ще більше зміцнюється після подорожі Коцюбинського за кордон.

Переписка Коцюбинського з письменниками взагалі дуже показова для історії розвитку української літератури початку нашого століття. Почавшись при кінці XIX століття, вона носить випадковий характер знайомства молодого письменника з видатними літератами свого часу і полягає переважно в листуванні з часописами, що в них письменник пробує свої перші сили.

Це часи великого пієтизму Коцюбинського до Нечуя-Левицького (особливо!) та Панаса Мирного (значно менше), це скоріше навіть часи захоплення Панаса Мирного Михайлом Коцюбинським.

На початку свого знайомства Панас Мирний дарує Коцюбинському свою книжку „Морозенко“—окремий відбиток з журналу „Кієвская Старина“—Кієв 1896 з написом: „Талановитому ратаєві рідної мови—Михайлові Михайловичові Коцюбинському від щирого серця. Автор. 31 травня 1898 р.“

І в цьому написові і в листуванні цих часів характерно для Панаса Мирного це його вітання нового „ратаєві рідної мови“, що хотів бачити в ньому продовжувача старих традицій українського письменства. Але молодий письменник вже в перші роки XX століття виходить на нові шляхи творчості і що далі простує до імпресіоністичного малюнку, разом з цим висуваючи на порядок денний необхідність європеїзації українського письменства.

Перші роки ХХ віку (приблизно, дуже грубо, до 1905 р.),—це часи, коли Коцюбинський разом з де-якими іншими молодшими письменниками ріжними збірками й альманахами („З над хмар і долин“, „Перша ластівка“, „З потоку життя“ й ин.) проторують нові стежки в літературі. Тут маємо нові мотиви, нові форми, нові настрої і в звязку з цим нові осередки й угруповання літературні що скупчують переважно молодь. Старших літератів вони ще запрошують до участі в збірниках, що далі—скептичніше ставляться до їхньої творчості, і в своїх листах з приводу видання збірників инколи дуже гостро критикують, а то й глузують зі старших письменників. Ціла картина такої зміни в настроях і ідеях розгортається в листуванні Коцюбинського з М. Чернявським з часів видання ними альманахів „Дубове листя“ та „З потоку життя“ (1⁰³/1905) ¹).

Останній спільний виступ старої і молодої генерації українських письменників був у 1903 році, на відкритті пам'ятника Ів. Котляревському в Полтаві, коли відбувався з'їзд більшості тогочасних укр. літературних сил, на єдиному ґрунті національного свята, без ріжниці літературних угруповань, коли можна вже тодішні часи звати часами угруповань. Але вже до цього свята позначився остаточний ідеологічний розрив з старшими і далі спільної мови сердечної,—зокрема у Коцюбинського і П. Мирного, немає. Листування їх вже дуже нечасте, лише з певних ділових причин, і не зачіпає загально літературних чи громадських питань. Натомість адресатами Коцюбинського стають Б. Лепкий (який писав в одному з листів до нього: „Ніхто мене не розуміє так, як Ви“), Винниченко, Стефаник, Чернявський.

Коли Коцюбинський був у Полтаві в 1903 році, Мирний дарує йому ще одну книжку: „Книжку першу творивъ. Оповідання, приповисти та инша дрибныця. У Києви 1903“—з написом: „Вельмишановному и дорогому Михайлові Коцюбинському на спомин святкування в Полтаві одкриття пам'ятника Котляревському від щиро шануючого автора“. А після цього, написавши ще по листу в формальній справі ювілею „Свободи“, і то з прохання В. Гнатука, Коцюбинський і П. Мирний остаточно переривають переписку.

3 травня 1898 р.
Полтава.

Шановний добродію, Михайло Михайловичу!

Один мій знайомий, маючи думку видати книжку про „Дівочу долю“, як вона вимальовується у ріжних наших письменців, дав мені продивитися свою працю. Продивляючися, я перше всього наткнувся на Вашу „Харитю“. Прочитав я її, та й не стямився!.. У такій невеличкій приповіді та так багато сказано! Та як сказано? Чистою, як кринишня вода, народньою мовою; яскравим, як соняшний промінь, малюнком: невеличкими, домірними нарисами, що розгортують перед очима велику—безмірно велику—картину людського горя, краси світової, виявляють безодню глибоких думок, таємні поривання душі, заботі невеличкого серця!.. Та так тільки справжній художник зможе писати!

Несказано зачарований Вашою „Харитею“ я почав розпитувати своїх знайомих: де се взялось таке добро на нашій убогій ниві? Давно я нічого не читав такого доладного і з таким смаком. І довелося ж, Добродію, спек-

¹) Лист М. Чернявського (без дати). З приводу твору Липи „До пятого коліна“ Чернявський пише: „Це якась лепанина. На що воно написано. Це не модерно, а школа початку ХІХ віку—дитинячий романтизм. Ні думки, ні психології, ні символу. Я за те, щоб не містити“. З приводу „Гастролів“ Ів. Левицького — „треба друкувати, а другим разом обминати“

ти мені доброго рака, як знайомі вказали, що ще в 1895 році, поміж другими метеликами, що випускає Чернігів, на всю Україну,—з'явилися Ваші оповідання. Зараз побіг я до книгарні і зараз же купив собі Ваші твори, де окрім „Харити“, прочитав і „Ялинку“, і „Маленький грішник“ і „Пятизлотник“.

І все то-то—шире золото, все то-то—само життя, оброблене в невеличкі рямці дотепною рукою мастака-художника. Спасибі Вам, Добродію, велике спасибі за ті несказано любі та милі хвилини, які довелося мені пережити, читаючи Ваші талановиті утвори. Пошли Вам щасна доля вік довгий, та доброго здоров'я, щоб Ви і на далі змогли працювати на нашій рідній ниві, множити і засівати те добре насіння, яке Ви подали до сього. Плодіть, Добродію, і засівайте найбільше, я певний, що з того засіву будуть колись великі жнива за для нашого рідного краю.

Прийміть же, Добродію, від Вашого побратима щирий привіт і гарячу подяку за ті невиразно чаруючі хвилини, що—кажу—довелося мені пережити, читаючи Ваші високо-талановиті твори.

До Вас душею і серцем прихильний

Панас Мирний.

Р. S. Може Ви знайдете зайву часину і коли небудь обізветесь до мене, то пишіть по такому адресу: „Полтава, Казенная Палата—Афанасію Яковлевичу Рудченку“.

Скажіть мені: може ще де надруковані Ваші твори? ¹⁾ Як би мені хотілося перечитати все, що Ви досі написали і надрукували; більше сього—бажалося б знати Ваші думки, що Ви ще наміряєтесь витворити, та цього можна сподіватись тільки тоді, як нам ближче познайомитися доведеться.

24 травня 1898 р.
Полтава.

У той саме день, як Ви, Вельмишановний Добродію, писали до мене свого листа (9 травня), моя жінка як раз заходилася дарувати мене третім сином. Звісно, що під такий час було мені не до листів. Через це саме на Ваш щирий лист маю обізнатися тільки сьогодні, коли хатня заверюха та клопотнеча трохи уляглася і стало мені вільніше дихати.

Дякую Вам дуже за подарунок Вашого поличчя ²⁾. Натомість засилаю Вам своє—хоч і не сьогочасне ³⁾. У той рік, як воно робилось, я ще був чорнявий, а тепер—геть-то побілів. Вже Ви і по ньому, як доведеться коли небудь нам стрінутись—мене признаєте... Спасибі Вам. А ще буде більше спасибі, як відберу від Вас Ваші оповідання, що Ви обіцяєте зі-

¹⁾ Тоді було вже надруковано:

1. Вірш: „Наша хата“—„Дзвбнок“—1890 р. № 8; пізніше:—в збірнику „Пролиски“ Збирникъ зъ виршивъ. Одесса 1893, і в збірнику Гринченка „Степови квитки“. Черниговъ, 1899 стор., 72. 2. Шевченкова могила—„Дзвбнок“ 1891 р. № 5. 3. Нюрнберське яйце—„Дзвбнок“ 1891 р. № 15. 4. Харитя — „Дзвбнок“ 1891 р. № 16. 5. Ялинка — „Дзвбнок“ 1891 р. № 24. 6. На віру — „Правда“ 1892 р. Серпень—Жовтень. 7. Завидющий брат—казка з народнього поля—„Дзвбнок“ 1892 р. № 2. 8. Яків Кухаренко, біографічна звістка — „Зоря“ 1892 р. № 8. 9. Пятизлотник—„Зоря“ 1892 р. № 23. 10. „Вечір“ вірш—„Бібліотека для малих дітей“ 1892 р. № 117 і „Дзвбнок“ 1893 р. № 15. 11. Помстився—„Зоря“ 1894 р. № 2. 12. Маленький грішник—„Дзвбнок“ 1893 р. № 15—16. 13. Ціповяз—„Зоря“ 1893 р. № 17—18. 14. Хо—„Зоря“ 1894 № 24. 15. Пісня—„Зоря“ 1895 р. № 22. 16. Для загального добра — „Зоря“ 1896 р. № 1—4. 17. Пе-коптьор — „Зоря“ 1896 р. № 22—23. 18. Посол від чорного царя—„Життя і слово“.

²⁾ Прислав його Коцюбинський з листом з 9 травня 1898 р.

³⁾ В збірці фотографічних карток Коцюбинського не збереглося.

брати їх і заслати до мене. Сподіваюся—добре насмакуватися читаючи, бо певне—то хоч і невеличкі чарочки, а з дуже смашним трунком: пеш його, пеш, а воно все хочеться.—Судячи по Хариті, Ялинці та Пятизлотнику, у Вас, видно, Добродію, не страстилася віра в *добро* поміж людьми... Віруйте, Добродію, в нього і надалі; ця віра так бадьорить і втішає! Бо щоб воно було, як би та віра перервалася? Тяжкий сум, пекущий жаль, та туговний лемент носився б над нашою бездольною землею, краяв би на шматочки лихом здавлені серця... Годі нам плакатись, годі сумувати! Покажіть нам, Добродію, хоч невеличку цяточку того просвітку, що красить наше життя. Ви так доладно умієте з цим справитись. Не кажіть, що то дрібнички. Хоч то невеличкі квіточки, та які запашні, з якими яскравими колірами! Як що з тих дрібних квіточок та звязати букета, то всім буде навдивовижу. По правді кажу Вам, що мені давно уже не доводилося читати нічого такого. Читаеш —жалею, як кипятком, обдає, а скінчиш—радістю серце заб'ється, що все так скінчилося добре; що життя наше, хоч і палюче, та не без радощів, не без віри в добро. І через те якось тепло стає на душі, легко на серці. Щасти ж Вам Доля подати найбільше таких дрібничок і пошли Вам побільше здоров'я, та віри в свої сили. Не дуже шкодуйте на те, що приходить ся працювати без критики¹⁾. Ваше здорове почуття покаже Вам куди простувати. Гляньте на сусіду: хіба Пушкин, Грибоїдов, або Лермонтов, та й наш Гоголь—творили й робили за проводом критиків?.. Самі набірали у своїй душі і снаги, і сили; а критика уже потім їх оцінила і піднесла геть високо у гору. Отак і з нами повинно бути. Як більше нас буде, то і критика з'явиться і розкаже хто що з нас доброго вчинив, а в чому помилився.

Бувайте ж, Шановний Добродію, здорові, та Щасливій Долі милі.

До Вас душею і серцем прихильний—П. Рудченко.

31 червня²⁾ 1899 р.
Полтава.

Перший Ваш лист, вельмишановний Добродію, Михайло Михайловичу, одібрав я, збираючись по службі в дорогу, а другий, повернувшись з мандрівки. Відповідаю тепер на обидва разом. Спасибі Вам велике за Ваші оповідання. Галицьські видання мені менче вподобалися, ніж Чернігівські. Свої такою простою та яскравою мовою написані, а закордонні покалічені трохи літературною мовою Галичан. Не по душі і серцю вона мені! Ще з великою натугою читаеш яку небудь розповідку учену або публіцистичну, а як в белетристичному утворі учуєш виковане слово—так воно і черконе тебе, наче гострим ножом! А Галичане, правду кажучи, такі мистецькі ковалі на се діло, що заткнуть за пояс і нашого д. Старицького!.. Читаючи Ваші в Галиції видані праці, я—грішним ділом—думав, чи не видавники взяли підкрашувати їх своїми барвами?... Яке то прехороше і широко задумане Ваше оповідання „Для загального добра“, та галичанська маніра писання, на мій погляд, йому дуже зашкодила. Навіщо Ви, Добродію, серед тонкого та правдивого нарису краси світової, або горя чи радощів людських додаєте ще й від себе своїх думок, не мов хочете сказати читачеві „ти отак оте ро-

¹⁾ В своєму листі до Панаса Мирного з 9 травня 1898 р. Коцюбинський жалівся, що важко працювати без критики, без підтримки громадянства. („Черв. Шлях“ 1923 р. № 9). Це Коцюбинський не раз повторював в своїх листах до інших осіб.

²⁾ Місяць позначений неправильно. Цей лист є відповідь на лист Коцюбинського з 10 липня 1898 р., значить треба „31 липня“.

зумій, а не інче“? Щоб сказали всі, як би маляр художник узяв та над кожним своїм вирисом понаписував: „ну тай хороше яке це дерево! або яка у того чоловіка ставна постать, гарне обличчя, лукаві очі і т. інче“? Певне—усі-б засміяли такого маляра. А ми (письменники), маючи далеко більше спромоги намалювати усяку картину, вивернути перед очима людську душу, вирисувати забої серця (бо у маляра тільки й спромоги, що краски, а в нас—живе людське слово, яким збагнеш найтендентніші почування)—ми не хочемо одні тільки живі образи подавати, а ще й від себе додаємо, що ото, мов, яке хороше, або оте надивовижу чудове (гідне пензля першорядного баталіста)... Удержуйтесь, Добродію, від сього. І без авторських додатків Ви так мистецьки малюєте образи, що вони самі висловлять (?) читачеві усе, що Ви думаєте ними сказати. На мій погляд—у Вас дуже великий художницький талант. Вами нарисовані муки Гашиці (у „Пе-коптор“), гнів і занепадок Замфірів, побивання Маріори (у „Для загального добра“), як живі (і)стоти стоять перед очима. Як би не було у цих оповіданнях авторських додатків, та мова всюди була чисто народня, то вони б були такими самими перлами, як Харитя, Ялинка, Пятизлотник. „Хо“ мені менче усього вподобався: дуже вже Ви є ньому налягаєте на все те, що так любо Вашому серцеві, чого б Ви бажали, щоб воно мерщій скоїлося,—публіцистикою дуже тхне від нього. До того „Хо“ мені здається не зовсім ясным: то він жде того сміливого, хто гляне йому у вічі, щоб самому навіки спочити, порохом розсипатися; а як зустрів таку сміливу молодь, то замість радісного спочинку—давай з молоддю сперечатися.

Вибачте мені, Добродію, що я такого гострого наказав Вам про Ваші закордонні видання. По правді скажу Вам, що я Вас за великого майстра-художника маю і радісно мойому серцеві, що наша рідна нива *не оскудіває*¹⁾ талановитими людьми і я сподіваюсь від Вас великого добра бачити, аби Щаслива Доля наділила Вас віком довгим, та здоровлям добрим, чого я Вам від усього серця бажаю.

На запросини Ваші до запомоги згожуюсь. Що тільки мені дати Вам. Може б що знайшлося із того, що лежить в шкатулі, та жде часу, коли мені зайво буде як слід пречепурити, та як подумаю, що треба його самому переписувати, а часу на се не має, то від нудьги аж голову схилиш. Чи не візьмете Ви, Добродію, мою казку про правду та кривду? Колись вона за для другої частини Степу призначалася. Вже як другу частину зборонили, то добродій видавець узяв мою казку та й перекинув у Галичину, там її у „Правді“ й надрукував. На мій погляд вона зовсім цензурна і тут у нас її пропустять. Коли Ви згодні, то я розшукаю „Правду“ і зашлю до Вас, а Ви вже—будь ласка—кому небудь дайте переписати тією орфографією, якою слід до нашої цензури. Добре? Сповістіть. Заслати зможу у середніх числах серпня, бо в перших лагожусь знову в дорогу по службі і повинен буду пробути в дорозі днів 8—10. Бувайте, Добродію мій любий, щасливі, та Богу і людям милі. До Вас душею і серцем прихильний *П. Рудченко*.

Про товариство Шевченка²⁾, що склалося у столиці, подрібниць не знаю. Чув торік, що воно хотіло заснуватися на широкій підставі,—до права видавати свої книжки. Вже потім сповіщали, що такого товариства не дозволять, а що можна прохати таке товариство скласти, щоб мало право допомагати своїм учням. Там керував оцим ділом Мордовець. Як що добуду статуту—зашлю і до Вас.

¹⁾ Підкреслено в оригіналі.

²⁾ За нього запитує Коцюбинський в листі з 10 липня 1898 року.

30 серпня 1898 р.
Полтава.

Ви певне вже мене лаєте, Шановний Добродію Михайло Михайловичу, що я не подаю ніякої звістки на Ваш лист. Вибачте. Ніколи було у день, а в нічну добу чимало часу тратив на театр. У нас тепер як раз приїхала трупа Саксаганського. Ставили нові п'єси Карпенка-Карого. Мистець він на се діло, хоча послідні його п'єси не так мені подобались, як перші—Безталанна, Розумний і дурень і інші. Видко, як писав він ці п'єси, то ближче стояв до життя, ніж тепер. Вони краще задумані і краще виготовлені. А тепер—чи поспіх тому боронить, чи що друге (може й те, що сам пише, сам і грає), тільки не достає того почування правди, що в перших бувало. Шкода, як що на нове ремесло посяде такий великий талант! Проте все ж його п'єси найкращі з тих, що, мов млинці у масницю, виконуються за послідні часи другими. Через це і приходиться час гаяти на списування; через це я і не одписував Вам досі.

Ви, чого доброго, подумали, чи не образивсь я тим, що ви не приймаєте „Правди та Кривди“¹⁾ Як що Вам западала у голову така думка, то геть женіть її від себе. Я не такий, щоб ображатися. А не одписував Вам і ще й через те, що вишукував між своїм дріб'язком чого небудь за для Вашого альманаху. Одно знайшлося, тільки не викінчене: та й написане так, яке тільки уміють чорти до Арежти (?) писати²⁾; і сам, як читав, то трохи не над кожним словом добре натомив очі, поки розібрав. Тепер переписую, та разом і правлю. Треба ще буде кінця додати, бо воно колись, як свербіли руки, писалось, а як перестали свербити, то так і зосталося без кінця. Не знаю, чи подобається Вам і чи підійде до Вашого збірника. Як що ні, то поверніть назад. А поки що—заждіть, Добродію, хоч з півмісяця, поки я викінчу та перепису. Ця невеличка робота носитиме назву „День у дорозі“³⁾, тоб то буде малювати подоріжні картки від ранку аж до ночі і виявлятиме—який має вплив на душу людську краса світова, які почуття розворушує та або друга картина. За-рані скажу Вам, що інтересу мало, як бува мало інтересу в подоріжжі, де Ви мовчки їдете, та милується світовою красою. Рямці, бачите, зовсім вузькі, а по таких рямцях і робота. Як скінчу, то зашлю Вам, а Ви гаразденько прочитаете, та тоді й скажете, чи личить вона побачити світа, чи—мишам на снідання. Поки-ж що—заждіть.

Бувайте здорові та Богові і людям милі. До Вас завжди прихильний
П. Рудченко.

Р. С. Бажалося б мені знати, що маєте друкувати у збірці *свого* і свого товариства.

28 лютого 1899 р.
Полтава.

Вельми-Шановний Добродію, Михайло Михайловичу!

Разом з цим листом споружаю до Вас невеличку посилку. Це моя давня робота, трошки підправлена за послідні часи. Як що Ви признаєте, що вона личитиме до Вашої другої збірки, то хай вона піде у світ. Може кому вона

¹⁾ В попередньому листі з „18 серпня 1898 р.“ Коцюбинський писав П. Мирному на його пропозицію переддрукувати це оповідання (в збірнику, коло якого заходились тоді Коцюбинський, Самійленко, Грінченко та Коваленко), що надрукувати його не можна через те, що воно не підходить.

²⁾ Українське прислів'я: пише як чорт до Ареж (з Печер. Патерика). Ред.

³⁾ Потім ця річ була видрукована під назвою „Серед степів“ в альманасі на згадку П. О. Куліша—„Дубове листя“, Київ 1903, який впорядкували М. Чернявський, М. Коцюбинський та Б. Грінченко.

нагадає про дивну красу рідної сторони і про те, як клятї культурні питання не дають спростоги милуватися світовою красою. Та що Вам повідати про те, що Ви сами, Добродію, гаразд побачите. Як що ця невіршована поезія сподобається Вам і личитиме до складу Вашої збірки, то приймайте її до своєї гуртової праці, а як що ні, то, будь ласка, поверніть назад до мене. Ще б краще було, як би Ви за для цензури звеліли списати окремий список, а цей все таки повернути до мене, бо в мене другого такого немає; бо я поправки прямо заводив у цей чистий список. У себе ж хотілося мати через те, що я не кидаю думки друкувати разом всі свої твори. От би цей список і пригодився за для сього діла. Переписувати ж його знову—зовсім не маю часу, а другому дати переписувати—нікому. Як що Ваша ласка, то вчинить моє щире прохання: накажіть тільки переписчикові, щоб списував так, як у мене написано, тоб-то: де починається річ з красної стрічки, то шоби і він так робив. Тут товариство задумало випустити метеликом мою „Лихий попутав“, то дали списати такому писареві, що він—дай боже—щоб у 20 місцях почав річ з красної стрічки. У друкарні теж так набірали. І вишло з сього таке, що від початку і до самого кінця одна річ. Ще гаразд, що хоч точки поставили; а то, мов, одним махом людина говоре—аж на 40 сторін друку. Де ж таки воно таке буває? У кожній роботі велику вагу має не тільки її зміст, а й те—як той зміст вироблено,—чи *чепурно* ¹⁾ хазяїн з-околу походив. У художньому ж ділі—це дуже важна справа. Ніхто не стане вірші писати в одну стрічку. Про те і невіршована мова має свій метр і його дуже треба держатися, щоб легко було читати. Чи правду я кажу? Як Ви про це думаєте?

Ваш Чернігів справді тепер забагатів, прийнявши до себе музей Тарновського. Як що його спорудять, як треба, то вже й я як небудь зберуся і забіжу в Чернігів подивитися на дива того музею.

Поки ж що—бувайте здорові. Щастя Вам доля в Ваших видавничьких замірах. Чи Ви не чули, коли Київ надумається випустити свою збірку на спомин Котляревському? Там і моя невеличка праця забрила. Як що вона там гнитиме, то чи не краще буде пустити її до Вашої третьої збірки, коли Ви маєте думку і спроможність видати ще й третью?

До Вас усім серцем прихильний *А. Рудченко*.

11 травня 1900 р.
Полтава.

Високошановний Пане-Добродію, Михайло Михайловичу!

Мене не було в Полтаві, як дійшла сюди Ваша записка, через те і цей лист Ви одберете від мене не так швидко, як Вам, може, бажалося. Я тільки третнього дня звернувся з Гадяцького повіту, куди вирижав свою сім'ю на літн мешкання, щоб вона серед лісної прохолоди та вільного польового повітря набралася сили та здоров'я на всю осінню негоду та холодну зиму і вонючу весну серед городських вавилонів.

Перші дні по моєму приїзді треба було згаяти на службові справи і от тепер, впорядкувавши їх, зразу одписую Вам на Ваше питання про видання моїх праць ²⁾.

¹⁾ Підкреслено в оригіналі.

²⁾ В листі з 12 квітня 1900 р. Коцюбинський звернувся до В. Гнатюка з проханням переслати йому в ковертах повість П. Мирного „Лихі люди“, бо він не може її інакше дістати, і додає: „було б дуже добре, коли б Спілка (Видавнича Спілка, що перед тим не-

Перше всього—мені бажалося б видати їх у нас дома, а не проситися до сусід у Галичину. Тутешні прихильники до рідної мови те ж саме думають: краще їх мати у себе, де б кожний грамотний чоловік спромігся і прочитати, і набути, як що на це буде спромога, ніж виписувати з-за кордону, через котрий ще може й не пустять. Потім—і за для видавництва це не останнє діло: треба б його у нас ширити, яко мога, а за для того треба користуватись всякою полегкістю, яка тепер, кажуть, настала.

Тут ходє чутка, що одеська громада береться видати мої праці. Як що так, то я краще всього прихилиюся до сього заміру, ніж шукати приютку у Галичині. Вони там, як що схотять, то і самі видадуть, що їм до сподоби.

Далі—я не згожуюся і з їх планом видання. В першу голову вони поставили „Лихі люде“. Ви певне знаєте, що „Лихі люде“ перше всього надруковані в Женеві. Я їх перехрестив в „Товариші“ і подав був до нашої цензури, а там, як прочитали, то трохи гвалту не наробили, що як, мов, можна такий утвір подавати до цензури? На велику силу одному знайомому довелося взяти рукопис з цензури і урезонити їх не робити гвалту. От уже через це одно Галичане зовсім не до пуття зробили, що перш усього надрукували „Лихі люде“—наче гострим кілком кинули! Коли вони вдадуться до Головин. Управл. по дѣлам печати, то там не тільки зборонять „Лихих людей“, а й до других видань моїх творів будуть і геть-то додивлятись. Напишіть, будь ласка, їм, щоб вони з „Лихими людьми“ не вдавались до Петербургу, щоб їх впустити в Росію, бо цим вони тільки дешпоту нароблять.

Потім: у другий том вони хотять вбгати Повію. Повія ще не викинчена і коли буде викинчена—я й сам не знаю. По розміру вона буде аркушів на 30, а „Лихі Люде“ не більше 5, а може в 3 вбгають. Дрібних оповідань набереться аркушів на 10. Драматичних творів (Перемудрив, Лимерівна, Згуба) теж буде не менше, як на 10 арк., а як додати до них мій переклад „Короля Ліра“, то вийде й 15. „Хіба ревуть воли“, котрих я хочу перехрестити в „Пропаші люде“, або „Пропаші сили“,—не менше 25. Що-ж це будуть за рівномірні томи? Через це я думав би першим томом пустити де яку дрібницю та драматичні твори (I—оповідання, II—драматичні твори). Том вийшов би аркушів у 25.

щодавно закладалася у Львові — *Ан. Л.*) видала і другу повість того автора—„Хіба ревуть воли“.

З цього й почалася переписка між Гнатюком, Коцюбинським та П. Мирним в справі видань творів цього останнього.

В листі з IV—1900,—Львів Гнатюк у відповідь на лист Коцюбинського з 12 квітня пише (цитую по невідомому ще оригіналу, що переховується в архіві Коцюбинського в Чернігові (музей В. В. Тарновського—*Ан. Л.*): „...посилаю останні два аркуші повісті Мирного. Я бажав би, аби Спілка видала усі його твори так, як Ваші. Порозумітися з ним одначе не могу тому, що не знаю його адреси; надто я чув, що він не хоче переписуватися з Галичанами. Може б Ви були ласкаві порозумітися з ним у тій справі? Мені казав один українець, що був недавно у них, що Мирний написав нову повість. Я думаю, що було б дуже добре видати її, як другий том, на третій дати дрібні оповідання, а на четвертий „Хіба ревуть воли“. Коли він справді має її готову, то може прислав би її на мое ім'я? При тій просив би я спитати його, чи він не схотів би відкрити свій псевдонім і прислати також свою фотографію і біографію? Про нього нічого не знають у нас. а повинні знати, бо ж він один з найвизначніших наших письменників“.

А ще в попередньому листі [дата, коли він написаний, одірвана; дата, коли одержав його Коцюбинський: „13—V“ (рукою Коцюбинського)]. Гнатюк, пересилаючи початкові аркуші „Лихих людей“, пише: „Незабаром я налагоджу їх. „Хіба ревуть воли“ ми хотіли вже передрукувати, але з причини великого об'єму відложили на пізніше. З часом видамо. Видамо також дрібні оповідання Мирного в збірному томі. Шкода, що ми не можемо порозумітися з автором у тій справі—а є у нас чутка, що він написав тепер нову більшу повість і ми радо й її видали б!“ (Архів Коцюбинського, музей Тарновського, Чернігів).

Другим томом—„Пропаші люде“, поставивши теперешню їх назву „Хіба ревуть воли, як ясля повні?“—в епіграф, теж не менче 25.

Що ж до Повії, то я ще не знаю, як краще зробити, чи пустити її третім томом, чи віддати до „Київської Старини“, щоб вона почала друкувати у себе почавши з третьої частини (перші дві можна перепечатати в кінці замість приложення)? Третя частина у мене виготовлена. Поки вони друкувалися б, я тим часом виготовлював би 4, а далі й 5-ту. Мені здається, що це б було корисно і за для Старини, і за для мене: Старина—мала б матеріял за для друку, а я—не хапаючись—доводив Повію до кінця. Про це я маю думку цього літа бути в Києві і побалакати з редакцією. Як що вони згодяться зо мною, то краще всього Повію пустити через Київську Старину; вона дала б і де-кілька сотень відбитків, щоб пустити в продаж. Отаким способом набрався б і 3 том аркушів, як кажу, на 30. Як же Київська Старина не прихилиться до моєї думки, то тоді вже пустити „Повію“ всю окремим виданням третім томом.

Що ж до моєї фотографії і біографії, то я якось раз одписував уже одному галичанину словами Лермонтова: „Поэтъ! что въ имени твоёмъ?!“ І тепера теж скажу. Коли мої твори, що небудь значать, мають яку-небудь вагу, то за для діла (*справжнього діла*)¹⁾—вони одні тільки потрібні, а не мое ймення, котре, як що наші нащадки признають що його личить уславити, то знайдуть, як і чим. Самому же себе уславляти—не приходитьсь, та й не личить. Отак їм, Добродію, і одпишіть.

Бувайте ж здорові, та Богові і Святій Правді милі!

До Вас душею і серцем прихильний П. Рудченко.

31 липня 1900 р.
Полтава.

Вельмишановний Михайле Михайловичу.

Не встиг я подякувати Вам за засилку Вашої збірки „Хвиля за хвилею“²⁾, що одібрав уже давно, а про те ще й досі не перечитав усієї і через те і через це саме не одгукувався до сього часу,—як ось знову Ви даруєте мене двома томами своєї праці. Спасибі Вам, велике спасибі від усього мого серця, а ще більше за Вашу невсипучу працю на користь рідній мові. Ви пишете, що не все може подобається мені з Ваших творів. Як перечитаю, то все по правді скажу, не втаюся ні з чим, а до того—дякую щиро Вам і благаю: не потураючи ні-на-що, пишіть, Добродію, й пишіть; з того, що довелося мені досі перечитати, я вбачаю талан чи малий і снагу добру. Чого ж нам ще треба на нашій убогій ниві?

Обнімаю Вас від усього серця і щиро дякую за подарунки.

До Вас завжди прихильний всею душею П. Рудченко.

9 березня 1901 р.
Полтава.

Вельмишановний Добродію Михайле Михайловичу.

Хапаюся відповідати Вам на сьогодні одібраного від Вас листа³⁾, що я не маю і не матиму нічого проти Вашого заміру пустити у люде „Серед

¹⁾ Підкреслено в оригіналі.

²⁾ „Хвиля за хвилею“ Альманах з творів Бордуляка, Грінченка, Дніпрової Чайки, Зінківського, Коцюбинського, Кримського, Маковая, Самійленка і Франка. Чернігів 1900 р.

³⁾ Лист Коцюбинського з 5-III-901 р., в якому прохає дозволу надрукувати в збірнику „Дубове листя“ оповідання Мирного „Серед степів“.

степів" не в черговій книжці „Хвиля за хвилею“, а в збірникові, призначеному на ушанування незабутньої пам'яті Куліша. Слід пошанувати це значне мення і такого невсипучого трудовника у нашій справі. Помагай бі Вам на добре діло!

З Київ'а запитували мене про видання усіх моїх праць. Видко там дуже гарячого чоловіка приставили до видавничького діла. На першого листа я одповів, як би то слід видати мої роботи, перелічивши їх. Одбераю одповідь, що вже вони кинулись до Грінченка, щоб заслав їм „Серед степів“ за для спису копії. Буцїм у мене не має оригіналу? Я тільки писав їм, що „Серед степів“ призначене за для Вашого збірника, а вони, видко, не розібравши, ударились за ним до Вас. Хоча я одписав їм, що у мене самого є оригінал і як що він нужний, то я зашлю свій; аж коли вже заслано від Вас, то я свого не посилатиму. Сповістїть, будь ласка, як що це Вас не дуже затурбує.

Ваш серцем і душею до Вас прихильний *П. Рудченко*.

12 березня 1902 р.
Полтава.

Вельмишановний Добродію Михайле Михайловичу.

Давно я діслав до Вас свій нарис „Серед степів“, що призначався за для збірника на пам'ятку—здається—Куліша. Чи чутка до мене доходила, чи може се мені так приверзлося, буцїм видання Чернігівцями того збірника облишено¹⁾. Сповістїть, будь ласка, чи справді Чернігівці облишили збірник, де думка була друкувати „Серед степів“, видавати?.. Тут, бачите, у нас зайшла думка видати збірник пам'яті Гоголя. От би до нього і можна пристроїти „Серед степів“, бо цей нарис і по думці, і по розміру як раз підійде до цього збірника, бо другого такого невеличкого у мене не має. Звісно,—це можна вчинити тільки тоді, як Чернігівці, кажу, облишили видавати свій збірник. Сповістїть—прохаю, як найскорше,—чи можна „Серед степів“ скористуватись за для нашого збірника, чи треба буде щось інче приготувати? Воно хоч і є де-що на думці, але часу бракує заводити ті думки на папір, а слово—подане.

Може й Ви, Добродію, прилучитесь до нашої думки—дати що-небудь невеличке з своїх творів до нашого збірника?—Збірник певний вийти на руській і нашій мові: міститиме він у собі: а) белетристику з поезією (більше всього по нашому), б) історію краю, в) етнографію, г) публіцистику і д) економіку. Все оце повинне виявити сучасне життя в нашому краї, звідки виїшов Гоголь, почавши перше всього писати про життя своєї сторони. От і мається думка показати—чи перемінилося це життя з за часів Гоголя, чи тільки змінилася де-яка облуда—а зерно життя зосталося те ж саме.²⁾

До Вас усім серцем і душею прихильний *П. Рудченко*.

Вельмишановний Добродію Михайло Михайловичу!³⁾

Велике спасибі Вам за Ваш подарунок. Смакуючи, перечитував я його у Київській Старині: які хороші малюнки і людей з їх горем та болем, і

¹⁾ Збірник „Дубове листя“ був виданий 1903 року.

²⁾ Коцюбинський нічого не писав до цього збірника і писав за це Мирному в листі з 2/XI-1902 р.

³⁾ Дати на листі немає.

природи з її світовою красою, такою іноді німою і глухою до людського горя! Дуже мені подобалося Ваше „Дорогою ціною“. Найбільше всього перша частина, де так правдиво малюється гірка доля кріпацька, мандри, щире кохання втікачів. Друга частина—мандри і життя серед циган—може через те менше подобались, що я мало знаю сю сторону, або краще сказати—зовсім не знаю. Здається ще мені не зовсім певним,—чи змогла б Соломія перша хоч би і в турка стріляти? Що це діло можливе—я згожуюсь, але щоб це було заурядне діло—то навряд. Через те і здається мені Соломія у цьому місці дуже вже піднята у гору: як би вона орудувала тут не пістолем, а тим самим веслом, яким орудує Іван, то здається було б подібніше до неї, хоч і рішучої такої, що вона піде з коханим і в огонь, і в воду. Ну, та про це нічого казати багато. Добре й те, що цілком Ваше оповідання робе такий хороший вплив. Я запитував у де кого з членів комітету, що відає нашою публічною книгарнею, чи не взявся б склад при книгарні розповсюджувати Ваше „Дорогою ціною“?.. Обіцяли побалакати про це на першому ж зборі. Коли порадяться, то думка є запрохати у Вас сотню примірників, може й на готові гроші.

Дуже Ви мене та й усіх нас запечалували своїм одказом допомогти нам улаштувати як слід, аби годилося збірник. Ми такі певні були на Вашу допомогу, бо кому ж нас і зарятувати, як ми перше всього самі себе не будемо зарятювати? Ні вже, Добродію, не одмагайтеся від допомоги,—хоч яку невеличку штучку, а зашліть до нас! Кажете: не вмієте швидко писати. Я не знаю, чи хто так нешвидко пише, як я? А все є таки думка хоч що-небудь та подати. І я роботою казенною обкладений так, що кожного вечора до півночі доводиться над ними сидіти, а думка, хоч після півночі по одній стрічці що небудь написати. Сьогодні—стрічка, завтра—стрічка, за тиждень то й сім стрічок, а як за місяць—то набереється аж 30. Отак по трохи та по малу—то може що-небудь і виклиньється. Певне, що коли й Ви тільки *захочете*¹⁾, то не кинете нас без заряду. Захотіть, Добродію наш шановний,—дуже Вас просимо і уклоняємося! Бувайте ж здоровенькі, та до діла охочі.

До Вас щиро душею прихильний *П. Рудченко*.

13 студня 1902 р.

Полтава.

Вельмишановний Добродію Михайло Михайловичу!

Мені передано, що коли Ви хочете збути в нашу книгарню 100 примірників Вашої праці „Дорогою ціною“, то засилайте їх *наложеним платком* по такому адресу. „Полтава. Николаю Андреевичу Дмитрієву, Присяжному Повѣренному, въ собственномъ домѣ на Петровской площади“²⁾.

Як же Ваше, Добродію, здоров'я?

У мене ось уже 4-й місяць недогує жінка на нерви, та таке горе та клопіт, що іноді і на світ білий не хочеться дивитися!

Бажаю Вам як найскорше одужати, та збагатити нашу недуже-то родючу ниву своїми коштовними творами.

До Вас душею і серцем прихильний *П. Рудченко*.

¹⁾ Підкреслено в оригіналі.

²⁾ Коцюбинський відписав про це в листі до П. Мирного з 2/XI—1902 р.

25 грудня 1902 р.
Полтава.

Вельмишановний Добродію Михайло Михайловичу!

Спасибі Вам за звістку про альманах, присвячений пам'яті Куліша ¹⁾. Мені дивно тільки те, що,—кажете,—цензура де-де пошкодила „Серед степів“. А з Києва до мене заслали і книжку моїх творів, в яку разом з другими приточено і „Серед степів“. У цій книжці „Серед степів“ цензура не зробила а ні якісенької заборони,—ні слова, ні півсловечка навіть не зачеркнула. Дивно: одного батька, та не однакові діти!

Шкодную, що Ваше дуже покалічено. Чи не через те цензура так прикро доглядалася, що збірник присвячувався Кулішеві?

Про наш збірник на спомин Гоголя ніхто з наших і словечком не обізвався ²⁾. Чутка доходила, що кияне були взагалі проти такого збірника. Хіба, мовляв, мало наших значніших (? А. Л.) народолюбців, котрих слід пом'янути збірниками, щоб ще захожуватися поминати рідною мовою, хоч і такого великого художника слова, як Гоголь, аже чужого нашій мові слова?

Це правда, аже і не зовсім сута-правда: Гоголь хоч мистець чужої мови, але по духу і природі рідний нам; його навіть невміручі типи з Мертвих душ,—це зразки з наших панів, а не кацапських. Візьмімо, наприклад, його Плюшкіна і Іудушку Щедрина,—се люде з одного поля; аже Плюшкін зовсім наш, а Іудушка—з кацапського краю. Що не кажіть, а Гоголь душею і натурою наш. Через це слід би його нам ушанувати. Це

¹⁾ В листі з „2/XI—902 р.“ Коцюбинський писав П. Мирному: „Спішу поділитися з Вами звісткою: цензура випустила врешті альманах, присвячений пам'яті Куліша, і його почали друкувати в Києві.

Правда не обійшлося без шкоди—цензура викинула листи Кулішеві, обтягла його життєпис (українською мовою) і покалічила потроху „Серед степів“, вірші Кримського, а особливо мое оповідання „Лялечка“. У всіх згаданих річах викинуто мало, а от мое скривили так, що не відаю, чи можна буде друкувати“.

Цензура тоді викреслила в „Лялечці“ такі місця (сторінки зазначені по „Творах“ М. Коцюбинського в виданню „Криниці“, Київ, 1918 р., т. II):

1) стор. 104 (після слів... „обличчя полове“) — „коли вона прилюдно вигнала його з школи... було слідство, допити“ (перед цим ще слово „езуїтське“).

2) „де певно,—ох Боже, є піп і попадає“.

3) „У Раїси раптом стиснуло серце... буде воюватися“.

4) „Біла церква серед могутньої зелені робила приємне вражіння“.

5) „а більш за гріхи йому одробляють“.

6) „тепер заперся з дяком, ніяк не поділять приносів“.

7) „заборонені книжки“.

8) „навіть про те, що нема Бога“.

9) „нешчасного“ (народу)

10) „Але там не було його улюбленого страдника народу, він був десь далеко в Росії“...

11) „Вона, наприклад, ніяк не могла уявити... і він обіцяв принести їй їх“.

12) „Правда, вони притакували їй... і почувала відразу до невдячних“.

13) „Архангел Гавріїл давав йому дорогу... і о. Василь зник у вітарі“.

14) „З солодким стисканням серця... в її тіло переходила благодать Божа“.

15) „Вона навіть не протестувала... почуття боліло Раїсу“.

16) „То був Христос... і в н розумів її“...

17) „Там, у цій монастирській келії... велика фотографія о. Василя“.

18) „з очима, вступленими в портрет о. Василя“.

19) „Затуманена запахом квіток... прикликала до себе потіху“.

20) „Сірі очі його променіли... клав собі на груди“.

21) „Він гарний, його сірі очі... Голос музикальний“.

На окремому клапті, де перераховані всі ці викреслення, рукою Б. Грінченка приписано: „Взагалі викреслено рядків 70—80 того писання яким перетисано (досить буйного і не щільного). Хоч і шкода викресленого, але друкувати цілком можна“.

²⁾ Див. лист до Коцюбинського з 12 березня 1902 р. і відповідь його з 2/XI 1902 („Червоний Шлях“, 1923, № 9, стор. 197).

мало б тим більшу вагу, що наші вороги не мусили б пострікати нас не-любівію до Гоголя, та певне і цензура, чого доброго, не так гостро до-глядалася до наших робіт.—Та нічого про це казати, бо я й сам на цей раз так само винуватий, як і всі наші прихильники. Літом розпочав був роботу за для збірника, аже ж не викінчив її. А з осені почала моя жінка недожувати нервами, та й мої так наструнчила, що вони наче з валу стали—нікуди (ні)кчемні. Так і пішло все шкореберть!

Що до „Повії“, то я її уже одним тим не можу дати до Вістника, що вона й досі не зикінчена,—дві частини ніяк не діждуться ні доброї години, ні зайвого часу; щоб їх викінчити¹⁾. До того ж я обіцяв „Повію“ Киянам до моїх повних творів; повинна б піти до 4 тому, як що до того часу виготовлю. Пообіцяти одному, а дати другому—це не личить. От через це напишіть д. Гнатьюку, що не можу я дати „Повії“ до Вістника, бо вона й досі не зикінчена.

Я знову нагадував бібліотечному комітеті (sic!) про їх обіцянку ви-писати Ваше „Дорогою ціною“. Один з наших прихильників певне обіцяв це зробити. Шкода, що йому, яко повіреному, доводиться більше бігати по усіх усядах, ніж сидіти дома і через це не можу тепер від нього дізна-тися, чи виписав Ваше видання комітет. Як вернеться він з мандрівки і побачуся з ним, то знову запитаю і попрошу незпремінно виписати²⁾.

До Вас прихильний П. Рудченко.

Р. С. Чого ж це Ви, Добродію, розхворалися? Це погане діло—неду-гувати. Бажаю Вам як найшвидче протурити від себе цю неприємну гостю—хворість.

30 березня 1903 р.

Полтава.

Вельмишановні Добродії!

Одібрав я заш лист³⁾, та й замислився... І от більше вже місяця ду-маю над Вашим заходом видати збірник такий, як Ви загадали, тоб-то: нових творів з життя сучасної інтелігенції, а також на теми соціальні, психоло-гічні, історичні і інші. Добре діло! що й казати. Аже судячи по тому, що Ви вище сього у своєму листі пишете „за сто літ наша література живи-лась переважно селом, сільським побутом, етнографією“, що збірник при-

¹⁾ В листі з 10/XII 1901 р. В. Гнатьюк пише Коцюбинському: „На другий рік будемо друкувати Мирного „Хіба ревуть воли“. Дуже я хотів би надрукувати його „Повію“, але не знаю, як її дстати“,—а в листі з 12—VI—1902 уже звертається з проханням: „Ви ма-буть кореспондуєте з д. Мирним. Чи не були б ви ласкаві написати, аби він прислав нам свою „Повію“. Ми видрукували б її у Вістнику (і те, що вже було друковане), а опісля видамо окремою книжкою. Вправді, як я чув, захоцяється у Вас коло видання всіх його творів, але се не перешкоджує одно другому, бо наші книжки не доходять до Вас, а Ваші до нас, отже та сама річ може бути рівночасно напрукована і там і тут. Дуже прошу зробити се, бо тепер брак нам довшої повісти, тому „Повію“ надрукували б ми дуже радо“.

А в листі з 3/X—1902 знову нагадує: „Чи Мирний відповів уже і чи згодився дати „Повію“ до Вістника“ (Цитує листи по невиданих оригіналах—архіву Коцюбинського—музей Тарновського). Коцюбинський в листі до Гнатьюка з 4 серпня 1902 р. пише в цій справі: „До Мирного написав, хоч не сподіваюся, щоб він дав Вам „Повію“. Я вже з Ва-шого припорушення звертався до нього, прохаючи дати ту повість для Спілки—та він не пристає на те, про що я сповістив. Вас у свій час“ („Листи до Володимира Гнатьюка“ Львів, 1914, стор. 49—50).

²⁾ Див. лист Коцюбинського до Панаса Мирного з 2/XI—1902 р. („Черв. Шлях“, № 9, ст. 193).

³⁾ Лист з 28-I 1903 з запрошенням взяти участь в новому збірнику з творами „з життя інтелігенції“, коло якого саме заходилися М. Коцюбинський та М. Чернявський (див. „Черв. Шлях“, 1923, № 9, ст. 198—199).

значається за для інтелігенції,—я от і замислився,—невже то Ви геть зовсім зречетеся творів з життя селянського,—того життя, що виробило нашу *живу*¹⁾ мову, що давно заснувалось і ще й досі дає свої *живі* оригінальні зразки *своїх* типів, а не *общечоловіків*? Що ж до нашої інтелігенції, то її ще досі не було, вона ще тільки починає складатися, та й то, вихована іншою школою, вона досі не подала таких яскравих зразків, щоб їх можна було назвати *своїми*, *оригінальними*... Через те і література не захоплювала їх, бо нічого було захоплювати. Кожна література, як що вона хоче бути не мертвою, а живою, зможе подати тільки те, що дає само життя; тягти ж її на дибу *вищих матерій*, то це обрікати її стати літературою Третьяковських, Озерових і т. ин. Такі твори, як „Дубенко“ М.К., або „Дарочка“ Яновської, не дивлячись на талановитість авторів, живу і виразну мову,—бренять у моїх вухах не *своїми*, рідними, *оригінальними*, а тільки *облямовкою чужого життя*, от як би я своєю мовою почав малювати побут німця, чи француза. Чи варто нам за це тільки братися тягти досі нашу живу літературу на диби високих матерій і робити її не *оригінально-півучою*, а тільки *описательною* (кращого терміну не пригадаю)? Мені здається, що не варто, щоб не довелося нам піти по слідах Третьяковського, або Озерова. Треба головніше всього звертати увагу на *життя* і захоплювати *те, що подає воно*. Потроху та помалу, як життя виробі свою інтелігенцію, то й література скористується нею і подасть живі зразки. От через це то я й боюся, коли б Ваш захід—видати збірник за для інтелігенції і тільки з життя її,—не подав у світ такої страви, що нею тільки смакували б одні і геть то завзяті народолюбці. А проте—все ж таки мені не хочеться не допомогти Вам в доброму замірі видати корисний збірник. Тільки що ж мені дати Вам коли в мене не має нічого такого щоб цілком дотикалось до Ваших думок? Рився я рився, як та миша у засідці, по своїх схованках і наткнувся на свої давні віршові твори. Де-які з них здалися мені підходящими—не скажу, щоб цілком—до Ваших замірів, а все ж таки трохи підходящими. Я їх почав *визбірувати*, та *нанизувати* і *вийшли* з цього *нанизування* пісні про кохання, не селянське-парубоче, а більше горожанське-інтелігентне. Назвав я їх *коломійками*, бо вони, справді, більше на *коломійки* скидаються. Підобрав їх по такій системі,—спершу—як у молодому серці чуття прокидається, як воно розростається і, стрівши справжню дружину як її починає *пестити* та *голубити*, сподіваючись *запобігти* щастя; а як такого щастя не довелося *запобігти*,—то як воно *гірко нудьгує* та *плаче*. Це справжні *невеличкі* романи, тільки до них не *дістає* голосу, аже про це *повинні клопотатися* ті, хто працює не словом (як ми), а *голосом*, тоб-то композитори.

Засилаю до Вас *отаких 20 коломійок*, та ще й з *заслівом*. Як що Вам вони *подобаються*, та *знайдете* Ви, що вони *підійдуть* до Ваших думок і *замірів*,—то скористуйтеся ними за для свого збірника, а як ні—то поверніть назад²⁾.

З ширю до Вас повагою П. Рудченко.

¹⁾ Все й нижче підкреслене—підкреслено в оригіналі.

²⁾ Про ці вірші Коцюбинський писав Гнатюку в листі з 24/І-1904 р.: „Маю чимало матеріалу (для збірника „З потоку життя“ *Ан. Л.*), почасти доброго, почасти середнього. Якось старші й в домі письменники прислали твори—я сказав би—вартости не дуже високої. Мирний прислав вірші—нехай йому Господь в день страшного суду не згадає про них...“ („Листи до Володимира Гнатюка“, Льв., стор. 62).

Навожу тут уривок з листа другого впорядчика збірника—М. Чернявського—що до цих же віршів П. Мирного (Херсон, 1903 VI, 22). „Негаразд повертати йому рукопис, але... але... але видрукуємо ті *цяті* віршів, що я помітив. Може нам сей гріх простять *ясні Музи* через те, що „*неотринемо*“ старої людини,—нехай *почадить* їм трохи. Звісно що сивина в бороду, а біс в ребро“ (Архів Коцюбинського—музей Тарновського—„Листи М. Чернявського“).

Не міг досі одписати на Ваш останній лист з багатьох причин, mezi інчим і через те, що був тяжко хорий¹⁾.

Спасибі велике за надісланий матеріял, хоч, правду мовити, сподівався од Вас якогось оповідання.

На жаль, не можу погодитися з висловленими Вами думками про завдання нашої літератури. Насамперед мушу зауважити, що ми зовсім не мали на меті взагалі зректися творів з життя селянського, як ви зрозуміли з нашого листа. Борони Боже! Обмежувати джерела творчості зовсім не наша програма, ми як раз навпаки хочемо розширити та поглибити їх. Про це зазначено було і в листі, де ми писали, що життя селянське цілком ще не вичерпане нашою літературою. Задумавши видати такий збірник, в якому б сливе не було творів з життя селян наших, ми тільки хотіли зробити спробу, хотіли звернути увагу наших літературних сил на інші верстви суспільності, на інтелігенцію, фабричних робітників, військо, світ артистичний і т. і. Я ніяк не можу згодитися, що нам не слід брати теми з життя інтелігенції, бо її у нас нема. У нас є інтелігенція, вона тільки обмосковлена, але є. Вироблення культурного типу залежить не од одної національної чи політичної свідомості. Такий тип склався в залежності від умов історичних, географічних, кліматичних і інш. По психичному і культурному складу український інтелігент, Ви самі це признаєте, ріжниться од інтелігента великоруського, німецького, англійського і т. д.

Те, що наш інтелігент вживатиме українську мову або матиме той чи інший політичний світогляд, мало змінить діло. „Кожна література, пиште Ви, як що вона хоче бути не мертвою, а живою, зможе подати тільки те, що дає само життя“. Свята правда. Але власне через те, через те, що вона не повинна обмежуватися селянським побутом, а давати справжній образ життя всіх верств суспільності. Бо коли б література *чекала* на якісь умови відповідно якимсь планам, або програмі, вона заснула б навіки і перестала б бути літературою.

Тредьяковщина виробляється не тим, що література намагається охопити ширший круг обсервації та займається „вищими матеріалами“ (як пиште), а через те, що вона одбивається од живих джерел життя. А ви згодитесь, що остання залежить більше од автора, бо можна писати тільки з селянського життя і бути все таки Тредьяковським.

Тим то ми не жахаємося вийти по за тісні межі досюгочасного літературного напрямку і хочемо зробити спробу. Може та спроба нам не вдається, але заміри у нас щирі.

5 листопаду 1903 р.

Полтава.

Вельмишановний Добродію Михайло Михайловичу!

Засилаю до Вас невеличку віршу, що разом буде слугувати і за автограф для ювілейного числа „Свободи“²⁾. Чи підійде-то вона за для сього разу? Ювілей—це свято; а за для свята годилося б що-небудь бадьорне і радісне. Зміст же віршу зовсім сумний та журливий. Що ж робить, як наша

¹⁾ Цей лист є відповідь Коцюбинського на лист П. Мирного з 30 Березня 1903 р. в справі видання нового альманаху. Коцюбинський написав листа, але його не відіслав. І він лишився серед чорнеток архіву письменника. (Може це доказ од повного розходження двох літератів).

²⁾ В 1904 р. обходила американська часопись „Свобода“ річницю десятилітнього свого засновання. З того приводу постановив тодішній її редактор д. Іван Ардан, видати окреме ювілейне, ілюстроване число, з творами різних наших письменників, а мене просив

під тільки таке пече, та й обставини не сприяють веселощам? „Як би добра більш в Україні“—то воно, певне, краще б жилося і краще б почувалося. А то... Русини від лихих обставин утікають аж в Америку, де засновують „Свободу“, а наші в Сибіру та на Амурі де через кілька десятків літ забудуть і чиїх батьків вони діти. Хіба ж це *добро*¹⁾, після якого бажалося б веселі заспівати? Як що наші американські земляки згодяться і нас прилучити до свого свята, то хай не здивують, що я засилаю до них своє важке зітхання. Фотографії своєї не засилаю, та й не зможуся, щоб вона була там, раз через те, що Мирний—се ж псевдонім, а вдруге—почуваю, що я досі не зробив нічого такого, за що б годилося таку почесність одібрати²⁾.

Спасибі Вам, що Ви не забуваєте нашої Полтави. Це через те, що Вам довелося бачити її за час такого урочистого свята не тільки за для неї, а за для усієї України, на яке з'їхалися з усіх сторін наші найкращі сили.

Вона-то й зробила таке вражіння. А як би Ви тепер її побачили, то викрикнули б: „І німо, і глухо! як в темному склепі!“—Бажається й мені дуже завітати до Вашого Чернігова, аже не знаю, коли то моє бажання справдиться.

Передайте моє щире вітання Вашій дружині. Моя жінка й хлоп'ята низько вклоняються Вам і дякують, що Ви їх пам'ятаєте.

До Вас усім серцем прихильний *П. Рудченко*.

про посередництво між ним та де-якими письменниками і іншими нашими діячами“ (Примітка В. Гнатюка в „Листах“ до нього Коцюбинського, стр. 58).

Виконуючи це прохання Ардана В. Гнатюка звергається до М. М. з проханням взяти участь в цьому ювілей:

Львів. 23-IX-1903 р.

Високоповажний Добродію!

Американські русини обходять з кінцем цього року 10-літній ювілей засновання своєї газети „Свобода“. З тої нагоди хочать вони видати юбілейне число, значно побільшене, в яким бажать псдати статті, поезії, золоті гадки і т. і. різних наших визначних людей (не лиш письменників) з їх портретами і евентуально автографами. Вони бажать, щоб у їх святі взяли участь і Галічане і Буковинці і Українці для задокументовання національної єдності та для більшої моральної піддержки заморських наших переселенців. Прошу проте ласкаво прислати від себе щось та попросити про се саме д. Коваленка і Мирного та прислати мені все написане з фотографіями найдалі до 1-XI н. ст., а я перешлю се до Америки. Хай будуть дрібниці, але аби було від кожного“ (Архів Коцюбинського—Музей Тарновського, „Листи В. Гнатюка“).

¹⁾ Підкреслено в оригіналі.

²⁾ „Свобода. Ювілейне число“ (1893—1904) на пам'ятку десятилітньої рбчниць заложення руско-народного союзу і часописи „Свобода“ вийшла в „Скрентон, Пе., Четверь 26-го Мая, 1904. Число 21“.

Воно й починалося віршем П. Мирного: „Не літа нам такі страшні“... Портрета його так і не було відішено.

З Коцюбинського ж в цьому числі надруковано: „Хмари“ і портрет письменника.